

HÍDVÉGI MÁRIA

**AZ EU-CSATLAKOZÁS VÁRHATÓ HATÁSA
MAGYARORSZÁG HARMADIK
ORSZÁGOKKAL FOLYTATOTT
KERESKEDELMÉRE¹**

BEVEZETÉS

A magyar külpolitika ambiciózus célja az EU-val folytatott csatlakozási tárgyalások lezárása 2002 végére, hogy a 2004-es Európa parlamenti választásokon már mint teljes jogú tagok vehessünk részt. Ha a csatlakozásra a tervezett időpontnál valamivel később is kerül sor, két okból fontosnak tartom áttekinteni, hogy a tagság milyen változásokat hoz majd Magyarország külkereskedelmében. Először is az integrálódás sikere többek között a külkereskedelmi-külgazdasági alkalmazkodás függvénye; másodsor Magyarország gazdasági nyitottsága miatt a külkereskedelem befolyása meghatározó a gazdasági fejlődésre nézve.

A jogharmonizációs folyamat részeként a magyar kereskedelempolitikai szabályrendszer közösségi joghoz igazítása terén jelentős előrehaladás történt, s a csatlakozási tárgyalások folyamán is sikerült már csekély derogációs igénnyel ideiglenesen lezárni a külgazdasági (2000. október 5.) és vámuniós fejezetet (2001. június 1.), és megállapodás született a személyek és a tőke szabad mozgásának kérdésében is. Mindez arra enged következtetni, hogy nem e területen jelentkeznek majd a csatlakozás után a legjelentősebb nehézségek.

¹ Jelen tanulmány a szerzőnek a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Karán 2001-ben írt szakdolgozatának összefoglalója. Ezúton szeretném megköszönni belső konzulensemnek, dr. Majoros Pálnak és külső konzulensemnek, dr. Meisel Sándornak a dolgozat írásakor nyújtott segítségét.

A magyar külkereskedelmi forgalomban már ma is az EU dominanciája érvényesül (exportunkban több mint 75%, az importban közel 60%²), Magyarország pedig az Unió 9. legfontosabb kereskedelmi partnere. Nem kis részben a befektetett külföldi működő tőkének köszönhetően Magyarország az elmúlt nyolc évben 3 és félszeresére tudta növelni kivitelét, ami a magyar gazdaság alkalmazkodóképességét és versenyképességének javulását mutatja. A kedvező folyamatok ellenére azonban külkereskedelmi mérlegünk folyamatosan és egyre növekvő mértékben deficitese, s ez a hiány elsősorban a harmadik országokkal folytatott kereskedelmünkben képződik. Ezért érdemes megvizsgálni a harmadik országokhoz fűződő kereskedelmünk összetevőit, s hogy az EU-csatlakozáskor átveendő közösségi külkapcsolati rendszer várhatóan milyen hatást fejt ki kapcsolatainkra. Ennek során azt tartom szem előtt, hogy a kereskedelempolitika a közösségi politikák egyik legjobban integrált területe, ahol az egyes tagállamok mozgástere csekély.

Tanulmányomban a következő kérdésekre keresem a választ:

- Mely tényezők gyakorolnak hatást Magyarország harmadik országokkal folytatott kereskedelmére?
- Mennyiben tér el az Európai Unió ezen országokhoz fűződő kapcsolata a magyar viszonytól?
- A felmerülő különbségek kedvező vagy kedvezőtlen hatást gyakorolnak-e a magyar és a harmadik országok közötti kapcsolatokra?
- Milyen mozgástere van a magyar kereskedelempolitika alakítóinak és mely lépések tűnnek indokoltnak a harmadik országokhoz fűződő kapcsolatok terén?

A tanulmány céljaként megfogalmazott változások feltérképezéséhez számba kell venni, hogy Magyarország és az EU jelenleg milyen megállapodások alapján, milyen lehetőségekkel és sikerrel kereskedik a harmadik országokkal. Ehhez a két külgazdasági kapcsolatrendszer azonos szempontrendszer szerint vizsgáltam: a preferenciális megállapodásoktól haladtam a diszkriminatív rendszerekig, minden esetben a kapcsolatok alapját megteremtő legfontosabb szerződést kiemelve (a többire csak utalok), az exportot és az importot megvizsgálva, végül az ezekre közvetlen befolyással bíró tőkekapcsolatokra kitérve. A cikk terjedelmének megfelelően azonban a külkapcsolati rendszerek bemutatását elhagyom, s csak az uniós külkapcsolati rendszer átvételéből bekövetkező változások kerülnek majd kifejtésre, rendre a magyar és a közösségi helyzet figyelembe vételével. Az elemzést a magyar gazdaságban a harmadik országokkal folytatott kereskedelem szempontjából legjelentősebb hatású folyamatok bemutatásával indítom, a teljesség igénye nélkül. Számos tényező gyakorol ugyanis még hatást külkereskedelmünkre, melyek tételes számbavétele azonban az elemzést aránytalanul megnehezítené.

² Ahol külön nem jelzem, ott az adatok forrása a Gazdasági Minisztérium honlapja.

A MAGYAR KÜLKERESKEDELEM HELYZETE 2001 ŐSZÉN

A rendszerváltást követő évtizedben Magyarország sikerrel hajtotta végre gazdaságának piacgazdasági átalakítását, a korábnál előnyösebb feltételekkel tagozódott be a világkereskedelemben. A gazdasági szerkezetváltással párhuzamosan az áruk, szolgáltatások és a tőke áramlásának jelentős liberalizációja ment végbe. A szűk hazai piac, a nyersanyag- és energiahordozó-ellátottság szűkös volta, valamint a modernizáció szükségessége miatt Magyarország számára felértékelődött a külkapcsolatok addig sem jelentéktelen szerepe. A külforgalom a magyar gazdaság egészének fejlődésénél gyorsabban bővült, s vált a fejlődés motorjává. Az átfogó liberalizáció nemzetközi keretét a WTO multilaterális szabályai adják.

1. táblázat

A magyar külkereskedelmi termékforgalom relációs szerkezete (1990–2000, %)¹

	Export				Import			
	1990	1992	1999	2000	1990	1992	1999	2000
Fejlett országok	54,2	71,3	83,8	83,5	53,2	69,7	74,6	70,0
ebből EU	32,2	49,8	76,2	75,2	31	42,7	64,4	58,5
ebből EFTA			1,2	1,4			1,6	1,5
Közép- és kelet-európai országok	36,0	22,9	12,4	12,9	36,0	24,8	14,3	17,0
ebből CEFTA			7,6	8,1			7,2	7,5
ebből Oroszország			1,4	1,6			5,9	8,0
Fejlődő országok	8,0	5,3	3,1	3,2	10,0	4,2	8,7	9,8
Máshová nem sorolt országok			0,6	0,4			2,3	3,1
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

A fenti adatok azt mutatják, hogy a magyar külkereskedelmi relációs szerkezetében a főbb változások már 1992-re bekövetkeztek.

A kelet-közép-európai (volt szocialista) országok súlya már 1990-re 36%-ra csökkent, s a 90-es évek végén stabilizálódott a jelenlegi szinten. Jelentős változást idézett elő a közép-kelet-európai országokkal folytatott kereskedelemben a CEFTA megalakulása. Oroszország súlya az 1990-es évek második felére kialakult szintről nem mozdul el lényegesen, a termékforgalom kis túlzással a nyersanyag- és energiahordozó-importra korlátozódik. A CEFTA megalakulása azon-

¹ Forrás: www.gm.hu adatai alapján saját számítások.

ban sikerrel állította meg ezen országok részesedésének további csökkenését, sőt enyhe emelkedés tapasztalható. E relációban tehát a CEFTA-országok fő export-piacaink, a szovjet utódállamok súlya csekély; míg importunkban Oroszország és a CEFTA közel azonos jelentőségű, a kisebb volt szovjet utódállamok szerepe egyelőre elhanyagolható.

A fejlődő országok részaránya is jelentősen csökkent a politikai szempont háttérbe szorulásával: az exportban az évtized második felében 3%-ra, azóta stabilan ezen érték körül mozog, az e térségből származó import részesedése azonban kisebb csökkenés után folyamatosan növekszik (2000-re az évtized elejének megfelelő, mintegy 10%-ra), főként az ázsiai és latin-amerikai NIC-országokból származó termékek aránya nő.

A fejlett országokkal bonyolódott még a KGST fennállása alatt, 1990-ben külkereskedelmi forgalmunk több mint 50%-a, 1992-re már 71%-a. Ezen országcsoport részarányának növekedési üteme természetesen lelassult, s az exportban 85%, az importban 70-75% körül tűnik megállapodni. Az Európai Unió országai-val folytatott kereskedelem súlya meghatározó, az összexport kb. 75% és az -import kb. 60%-ával, a fejlett országok részesedésén belül mintegy 90%, ill. 84%-kal. A tengerentúli OECD-országok némileg háttérbe szorulnak, részarányuk az importban nagyobb, mint az exportban. Az arányeltolódás főképp a Japánnal folytatott kereskedelemnek köszönhető.

2. táblázat

A magyar kivitel árufőcsoportok szerint (1991–2000, %)¹

	1991	1995	1996	1997	1998	2000
Élelmiszerek	23,2	20,2	15,2	12,9	10,5	6,9
Nyersanyagok	7,6	5,5	4,4	3,8	2,9	2,4
Energiahordozók	3,0	3,2	3,4	2,7	1,9	1,8
Feldolgozott termékek	44,9	45,5	40,8	35,5	32,7	29,1
Gépek	21,4	25,6	36,3	45,1	51,9	59,8
Összesen	100	100	100	100	100	100

A külkereskedelmi reorientációnak köszönhetően áruforgalmunk termékszerkezete is átalakult. A magyar kivitelben a magas feldolgozottságú, főként gépipari termékek jutottak túlsúlyra, a nyersanyagok részaránya minimálisra csökkent, a mezőgazdaság szerepének csökkenése azonban az indokoltnál nagyobb méretű volt (főbb okok: a mezőgazdaság strukturális válsága, szabadkereskedelmi partnereink a mezőgazdasági termékek piacra jutásának akadályait lassabban és csak részlegesen bontják le stb.). A mezőgazdasági termékek részarányának 1996-os 5%-os csökkenése részben a vám szabad területek figyelembe vétele miatt alakult ki, az 1998 utáni újabb jelentős csökkenés részben az orosz válság hatása. A feldolgozott termékek kivitele 1995-től jelentős mértékben visszaszorult a gépipari termékek javára. Ez

¹ Forrás: Balás, 181. old. és www.gm.hu.

utóbbi átrendeződés főként az erősen exportorientált, többnyire vámszabad területen működő külföldi érdekeltségű vállalkozások tevékenysége miatt ment végbe.

A magyar behozatalban a gépek, gépi berendezések magas aránya a modernizációs beruházások miatt indokolt. A vámszabad területi forgalom hatására ez az árucsoport immár az összimport több mint felét teszi ki (termelési eszközök és alkatrészek, melyek aztán az exporttermékekbe beépülnek). Az energiahordozók súlya jelentős csökkenés után stagnál (értéke a világgpiaci árak függvényében ingadozik), továbbra is a legjelentősebb deficittermelő árucsoport. A nem gépipari feldolgozott termékek súlya nagyságrendileg nem változott (1991: 43%, 1999: 38,5%), kis mértékű csökkenés figyelhető meg a gép- és berendezésimport javára.¹

A működőtőke-import ezekben a folyamatokban kulcsszerepet játszott. 2000-re a magyarországi közvetlen külföldi tőkebefektetések állománya mintegy 21,5 Mrd USD-t tett ki a tulajdonosi hitelek nélkül (évente mintegy 1,5–2 Mrd USD tőke áramlik az országba). Magyarország tőkevonzási képességét illetően sokáig a régió éllovasa volt, 1997 ősze óta azonban Lengyelország vette át a vezető szerepet. A stabil gazdasági és politikai környezetnek, a kiszámítható, a befektetések biztonságát garantáló szabályozásnak, a képzettségéhez képest olcsó és motiválható munkaerőnek, a különféle adókedvezményeknek, a vám visszatérítés gyakorlatának, s a liberális vámszabad-területi szabályozásnak köszönhető, hogy Magyarország éveken át a külföldi tőkebefektetések első számú célpontja volt a régióban.²

A tőke a külföldiek korlátlan ingatlanvásárlását tiltó törvény hatására a termelőszférába áramlott, jelentősen hozzájárulva a magyar gazdaság termelési és exportszerkezetének modernizációjához, a nyugati munkakultúra és technológiai meghonosításához. A piacváltás is részben az itt eszközölt befektetéseknek köszönhetően ment végbe ilyen rövid idő alatt, mert a Magyarországon termelt termékek jó része (többnyire a hatékonyságnövelés céljából megvalósított befektetések esetén) az anyaországba kerül exportra. A külföldi tőke exportdinamizáló hatását beszédesen fejezi ki, hogy 2000-ben a külföldi érdekeltségű vállalkozások részesedése az összes magyar exportból 77,3%-ot tett ki.

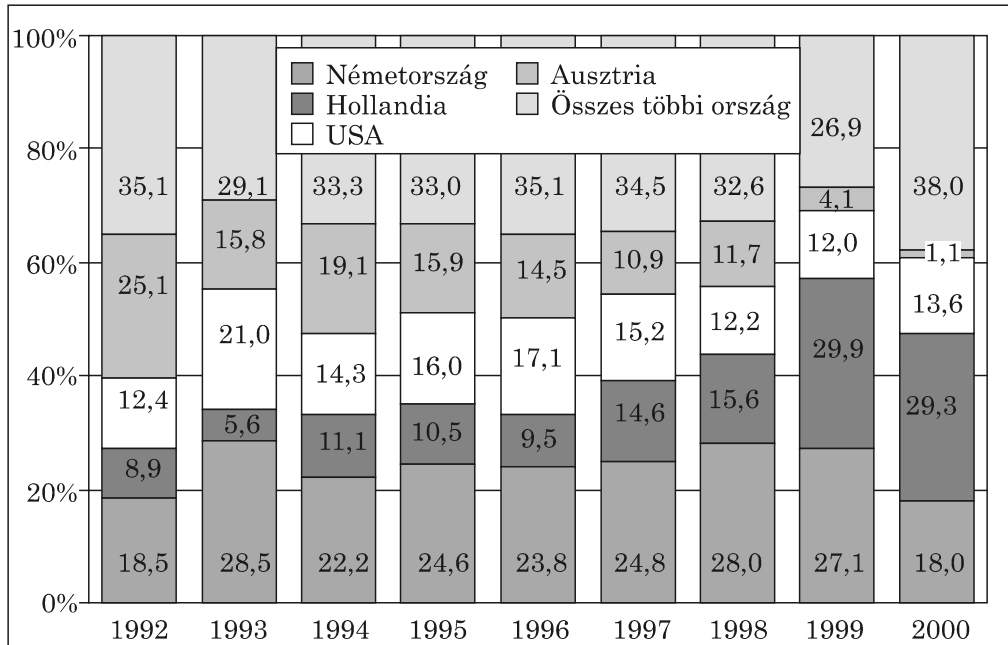
A befektető országok között megfigyelhető az uniós országok egyértelmű túlsúlya (a befektetések mintegy 80%-a). Németország, Hollandia és Ausztria együttesen évente a beruházások 40-60%-át eszközölte Magyarországon (Ausztria súlyának fokozatos csökkenése figyelhető meg: 25,1% 1992-ben, 1,1% 2000-ben, helyét e „ranglistán” fokozatosan átvette Franciaország), de Finnország és Belgium beruházási tevékenysége is megélné. Az EU-n kívüli országok sorában az Egyesült Államoké a vezető szerep, évente a beruházások 12-17%-ával. A többi EU-n kívüli ország (Svájc, Japán, Izrael, ázsiai NIC-országok) befektetései együttesen évi 4-5%-ot tesznek ki.

A befektető országok és a kereskedelmi partnerek rangsorát végignézve erős korrelációt figyelhetünk meg a befektetett tőke mennyisége és a külkereskedelmi forgalom nagyságrendje között.³ Ezért fontos a vizsgált téma szempontjából alább kitérni arra, hogy az Unión kívüli befektetők helyzete várhatóan hogyan változik Magyarország EU-tagsága esetén.

¹ Hamar, 2000.

² Losoncz, 2001.

³ Majoros, 1999.

1. ábra

A legjelentősebb befektető országok arányának alakulása
1992 és 2000 között (%)^{1,2}

A magyar tőkeexport a tőkekihelyezés liberalizációjáról szóló 1997-es törvény óta indult meg jelentős mértékben, s az 1998-as orosz válság okozta visszaesés után 2000-re már meghaladta az 1,5 Mrd USD-t (kumulált adat). Nagyobb volumenű tőkekihelyezéseket a legalábbis részben külföldi és/vagy állami tulajdonban levő cégek tudnak végrehajtani. A tőkeexport jelentős része a szomszédos országokba irányul, de az Európai Unió egyes országaiban (Hollandia, Dánia, Németország) és az USA-ban befektetett tőke együttesen ugyanakkora nagyságrendet képvisel. A magyar vállalatok nemzetközivé válásának folyamata elősegíti Magyarország hatékony bekapcsolódását a nemzetközi munkamegosztásba, a vállalatok összefonódását és a kereskedelmi kapcsolatok fejlődését a kelet-közép-európai régióval és az Európai Unióval.

¹ Az ábrán szemléltetni kívántam az egyes országok által 2000 végéig összesen befektetett tőke nagyságát. A Külügyminisztérium honlapján talált adatok egymásnak ellentmondanak. Az egyes országok által befektetett tőke nagysága ugyanis eszerint több milliárd dollárral meghaladta a Magyarországon 2000 végéig befektetett külföldi tőke összegét. A jelenség magyarázata, hogy az adatok a közvetítő ország befektetéseként is feltüntetik az anyaországnál egyszer már szerepeltetett beruházást. Így pl. a Coca Cola 400 M USD beruházást hajtott végre ausztrál leányvállalatán keresztül, s ez az összeg mindkét országnál fel van tüntetve.

² Forrás: www.gm.hu/befektetok/ közvetlen tőkebefektetések 2000-ben.

A páneurópai kumuláció várhatóan hozzájárul Magyarország európai szabadkereskedelmi partnereivel kialakított kapcsolatainak szorosabbra fűzéséhez.

A páneurópai származási megállapodás 1997-ben lépett hatályba 29 ország részvételével (EU 15, CEFTA 7, EFTA 4, három balti állam), melyekhez később csatlakozott Törökország. Ezen az övezeten belül bárhol készült részegység bármelyik országban beépíthető a késztermékbe, származó státust kap és szabadon forgalmazható. Ezzel a termelési kooperációk és így nagyarányú beruházások elől jelentős akadály hárul el, versenyképes szérianagyságban való termelést tesz lehetővé.

Létrejöttének feltétele volt, hogy minden tagjának érvényes szabadkereskedelmi megállapodása legyen valamennyi féllel, valamint hogy a származási szabályok egységesek legyenek. Ez utóbbi tekintetében a résztvevők elfogadták az EK rendszerének alapul vételét. A harmadik feltétel a kereskedelemhez kapcsolódó különböző vám eljárások egységes alkalmazásának biztosítása volt. Az EK ragaszkodott a vám visszatérítés gyakorlatának eltörléséhez. Míg a CEFTA-országok EU-viszonylatú exportja után járt ez a kedvezmény, az Unió álláspontja szerint ez mesterséges versenyelőnyt jelentett nekik az EU termelőihez képest. A társultak véleménye szerint nincs szó mesterséges versenyelőnyről, mert a magasabb vámszint miatt az exporttermékbe beépülő importcikk vámja sokkal nagyobb terhet jelent a társult országok exportőreinek, mint az uniós termelőknek, s általában is nagyobb az importfüggőség. A vitát végül átmeneti szabályozással oldták meg, mely biztosítja ipari termékek esetén a vám 5%, textiltermékek esetén a 10% feletti része visszatérítésének lehetőségét. A vám visszatérítés tehát a csatlakozásig részlegesen és ideiglenesen, időről időre hosszabbítandó formában, de fennmarad, a csatlakozás pillanatával azonban végleg megszűnik, mert az egységes uniós piacon nincs vám visszatérítés. A külső országokkal folytatott kereskedelemben az EK a nemzetközi szabályokkal összhangban ugyan lehetővé teszi ezt, ám a jelenleg az uniós piacra termelő vállalatok számára ez komoly hátrányt fog jelenteni. A csatlakozás után vámkontingensekkel sem lehet kikerülni a vám visszatérítési tilalmat, mert az EK-ban nincsenek vámkontingensek. A vám visszatérítés a magyar gyakorlatban a közvetlen tőkebefektetéseket ösztönző eszköz volt, nyomós érv a külföldi vállalatok exportbázisának magyarországi kiépítése mellett. Kérdés, hogy ezen ösztönző eltűnését mennyire kompenzálja a páneurópai kumulációs övezetben gyártott alkatrészek vámmentessége. Az eddigi gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy az itt megtelepedett vállalatok jórészt olcsó, távol-keleti és kelet-európai alkatrészeket használtak, s a páneurópai kumulációs rendszer ezeket diszpreferálja.¹

Egyes régiók ill. országok jelentőségének változása a magyar külpiaci szervezet átalakulásával is összefüggésbe hozható. A mintegy 70 országban működő kereskedelmi képviselőket a 2229/1996. (VII. 30.) kormányhatározat eltörölte, s a szükséges állami gazdaságdiplomáciai feladatokat a magyar diplomáciai képviselők keretébe utalta. A külgazdasági attasék látják el Magyarország nemzetgazdasági érdekeinek külföldi képviselőjét és védelmét, továbbá az ITDH felügyelete alá tartozó kereskedelmi szolgálatokkal közösen formálják a Magyarországról kialakított képet, ösztönzik a külföldi befektetéseket, tájékoznak az

¹ Losoncz, 2001.

adott ország aktuális piaci viszonyairól. A kereskedelmi szolgáltatók a magyar vállalkozók üzleti partnerkeresését segítik, kereskedelemfejlesztési akciókat szerveznek, üzleti találkozók, vásárok lebonyolításában közreműködnek.¹

A külpiazi szervezet átalakítása jelentős takarékosági és hatékonysági eredmények mellett is felemásan sikerült. A kereskedelmi szolgáltatók szinte kizárólag Európára korlátozzák tevékenységüket: A 32 országban működő 35 iroda közül mindössze három van Amerikában (Toronto, New York, Mexikó-város), három Ázsiában (Tokió, Peking, Taipei), kettő a Közel-Keleten (Kairó, Tel-Aviv) és egy Kijevben működik. E távoli piacokon pedig a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok bővüléséhez, de legalább szinten tartásához elengedhetetlen az állandó jelenlét, a piacismeret, a személyes kapcsolatok ápolása.

A MAGYAR KÜLKERESKEDELMI KAPCSOLATRENDSZER ÁTALAKULÁSA

Ebben a részben a magyar külgazdasági kapcsolatrendszer átalakulásának alaphelyzeteit kísérem meg felvázolni. Pontos, termék mélységű kereskedelmi változásokat legfeljebb példa szintjén áll módomban feltüntetni a rendelkezésemre álló adatok hiányosságai miatt. Ennek ellenére úgy vélem, hogy a harmadik országokhoz fűződő kereskedelmi kapcsolataink átalakulásának rendszere jól nyomon követhető.

Magyarország uniós csatlakozásával a tagországokhoz fűződő viszonyát az Európai Megállapodásokban foglaltak helyett az EU alapszerződésai fogják majd meghatározni. Kereskedelempolitikai szempontból ez azt jelenti, hogy Magyarország az egységes belső piac részévé válik, ami a négy szabadság – esetünkben nem teljes és azonnali – kiterjesztését jelenti (l. 2001 novemberében átfogó kompromisszum a tőke és a személyek szabad áramlása tekintetében). A termékek szabad áramlása terén általánosan kijelenthető, hogy a magyar termékek piacra jutási lehetőségei javulni fognak, ami a jelenlegi és a Magyarországgal együtt csatlakozó tagországok részarányának további, kis mértékű emelkedését hozhatja magával a magyar kereskedelmi forgalomban. Jelentős változást a mezőgazdasági termékek akadálytalan forgalma jelenthet majd, erre vonatkozóan azonban a reform előtt álló közösségi agrárrendtartás szabályai mérvadóak. Az Európai Megállapodásban és az 1997-es és a 2000-es adaptációs jegyzőkönyvben a Közösség több kedvezményben részesítette a magyar agrártermékeket mint fordítva. Ezért a mezőgazdasági termékek korlátozástól mentes forgalma az uniós termelők helyzetét javítja. A közösségi külső vámtarifa alkalmazása többnyire az ipari vámok csökkenését és a mezőgazdasági vámok növekedését hozza majd magával. A vámok alakulásának következményeire néhány, a külkereskedelemben jelentős tértelt jelentő termék esetén az egyes ország(csoport)oknál fogok kitérni.

¹ Marinovich, 2000.

Az EU-nak és Magyarországnak is van preferenciális megállapodása az adott országgal

Ez esetben a magyar megállapodás helyébe az Európai Unió megfelelő szerződése lép a csatlakozás időpontjában.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az ipari termékek forgalmát illetően alapvető változás nem várható, mivel a magyar szabadkereskedelmi megállapodások az ipari szabadkereskedelmet a csatlakozás feltételezett időpontját megelőzően megvalósítják. Ezen országokkal pedig a Közösség is ipari szabadkereskedelmet valósít meg.

Jelentős változásokra tehát a szabadkereskedelmi partnerekhez fűződő kapcsolatokban a mezőgazdasági termékek forgalma tekintetében lehet számítani. A változások több tényezőtől adódnak. Az egyik, hogy az egyes preferenciális szerződésekben az EU több vagy kevesebb koncessziót harcolt ki. Ezzel összefüggésben említendő a második szempont, a Közösség nagyobb alkuereje, valamint fejlettségével összefüggésben az aszimmetrikus kedvezmények gyakori alkalmazása (bár ez inkább az ipari termékek esetében jellemző, a mezőgazdaságiaknál sem elhanyagolható mértékben kerülnek alkalmazásra). A harmadik tényező az átveendő közös mezőgazdasági politika (CAP), mely lehetőséget biztosíthat a magyar mezőgazdaság versenyképességének javítására.

Az EGT és Svájc

A magyar-EFTA szabadkereskedelmi megállapodás helyébe az EGT szerződés lép, amennyiben a csatlakozási tárgyalások utolsó szakaszában vagy annak lezárása után benyújtandó kérelmét az EGT pozitívan bírálja el. Svájccal szemben az EU-EFTA szerződés és a bilaterális megállapodások lesznek irányadóak. Az eddigiekből kitűnik, hogy kapcsolatunk az EFTA-országokkal szemben differenciálódni fog.

A három EFTA-országgal (Norvégia, Izland és Liechtenstein) a négy szabadság érvényesülése sem fogja várhatóan a kapcsolatokat jelentős mértékben dinamizálni az országok méretéből adódóan, a földrajzi távolság miatt. A mezőgazdasági termékek kereskedelmét befolyásolja, hogy Magyarország az EFTA-tagoknak nem nyújtott agrárkoncessziókat, csak a halászati szektorban tett lehetővé korlátozott szállításokat. Az EFTA azonban jelentős, bár az EU által biztosítottéhoz képest többnyire kisebb mértékben lehetővé tette a magyar mezőgazdasági termékek piacra jutását. Az EGT-szerződés pedig – bár az EFTA-szerződéshez hasonlóan a termékforgalomban alapvetően az ipari termékek szabad forgalmát biztosítja – tartalmaz bizonyos kedvezményeket a feldolgozott élelmiszerekre és a haltermékekre.

Az érintett országok közül Magyarország érdemi forgalmat Svájccal bonyolít. A csatlakozás után alkalmazandó sokrétű és egyre összetettebb EU–svájci megállapodásrendszer várhatóan javítani fogja Magyarország és Svájc együttműködését. A magyar agrártermékek piacra jutási esélyei javulni fognak a Svájc és a Közösség között 2002-től életbe lépő mezőgazdasági liberalizációs megállapodás hatására. Mivel a svájci mezőgazdaság magasán fejlett és rendkívüli mértékben szubvencionált, az agrártermékek árai magasak. A közös mezőgazdasági politika sikeres átvétele és árversenyképességünk megtartása mellett a liberalizáció elősegítheti a magyar mezőgazdasági export növekedését.

A magyar–török szabadkereskedelmi megállapodás helyébe az EU–török vámuniós szerződés lép

Úgy tűnik, összhangban van egymással a két megállapodás a termékkört illetően. Míg ui. a magyar–török szabadkereskedelmi megállapodás a kereskedelmi akadályok teljes körű lebontását csak az ipari termékek körében irányozza elő, a vámuniós szerződés is csak az ipari termékekre terjed ki. Mivel az agrártermékek aránya a magyar–török kereskedelmi forgalomban nem magas, az alkalmazott kedvezmények sikeres közösségi szintre emelése esetén sem várható lényegi változás a kereskedelmi forgalomban.

A közép-kelet-európai országok

A CEFTA-szerződés valamint a balti államokkal kötött szabadkereskedelmi megállapodások helyett az Európai Megállapodások alkalmazása válik aktuálisává. Az ezen országokhoz fűződő viszony alakulását a partnereket két csoportra bontva érdemes megvizsgálni.

Feltéve, hogy Magyarország a tagjelölt országok első körével lesz az Európai Unió tagja, az elsőként csatlakozó országokkal folytatott kereskedelem a belső piac szabályai szerint alakul majd. Mivel a magyar megállapodások ipari szabadkereskedelmet irányoznak elő, érdemi változást az ipari termékek forgalmában a csatlakozás nem fog okozni. A mezőgazdasági termékek akadálymentes forgalmára való kiváló felkészülést nyújt a CEFTA-n belüli agrárliberalizáció, melynek mértéke az egyes országok Európai Megállapodásokban rögzített vállalásainál jelentősebb. (Magyarország e téren való felkészültségét mutatja, hogy 2001 novemberében Csehországgal és Szlovákiával az agrártermékek egymás közti kereskedelmének további liberalizációjáról döntött.¹

A később csatlakozó országok körével sem lesz az ipari termékforgalomban jelentős változás, mivel a szabadkereskedelmi megállapodások ipari szabadkereskedelmet valósítanak meg a magyar csatlakozás feltételezett időpontjáig (2004) és mert valamennyi ország a páneurópai kumulációs övezet tagja. A mezőgazdasági export esetén azonban visszalépést jelent a CEFTA helyett az Európai Megállapodások rendszere. Igaz ugyan, hogy a Közösséggel szemben az egyes CEFTA-tagok nem alkalmaznak olyan diszkriminatív lépéseket, melyeket Magyarországgal szemben (l. román–magyar búzavita 2001 őszén), vagyis a korlátozottabb kedvezményekkel rendre élni tud az EU. A magyar mezőgazdasági exportőr helyzete tehát alkuerő dolgában javulhat, valamint a CAP-támogatások segítségével köszönhetően is, amennyiben ezek nem csappannak meg jelentősen a mezőgazdasági politika reformja miatt, ill. versenyképes marad a belső piacon.

A CEFTA országcsoporttal kapcsolatban érdemesnek tartom megjegyezni, hogy a közvetlen termékforgalmon túl a magán- és gazdasági jellegű kapcsolattartás nehezedni fog a Schengeni Egyezmény hatására. A kapcsolatok korábbi szintjének fenntartása céljából szükséges megvizsgálni, hogy van-e mód „különleges kapcsolatok” ápolására. Az Európai Unió bővítése ui. nem rövid, hanem legalább is középtávú folyamat. A 2001. évi országjelentésben nem differenciálnak, tehát úgy tűnik, ismét teret nyert a „big bang” típusú bővítés gondolata, miközben

¹ Népszabadság, 2001. november 17.

hangsúlyozzák, hogy több ország is befejezheti a csatlakozási tárgyalásokat 2002 végére. 10-12 ország együttes felvétele azonban a jelen feltételek mellett hatalmas terhet róna az Unióra, ezért személyes véleményem szerint inkább a kisebb csoportok több körben történő felvétele tűnik reálisnak. Így tehát a kapcsolatok korábbi szintjének fenntartása céljából szorgalmazni kellene az EU és a CEFTA intézményes együttműködését az EGT-hez hasonló formában. A második körben csatlakozó balti államokkal pedig a kapcsolatok szorosabbra fűzése és sokoldalúságának biztosítása érdekében az EU tett már lépéseket: a külpolitika „Északi Dimenziójának” a balti államokra vonatkozó részeit beépítette azok Európai Megállapodásaiba, mely így felöleli a környezetvédelem, a nukleáris biztonság, az energia-együttműködés, Kalinyingrad, az infrastruktúra, az üzleti kapcsolatok, a bel- és igazságügy stb. kérdéseit is.

GSP-rendszer¹

A magyar GSP-rendszer helyett a csatlakozás után az EU megfelelő preferenciái kerülnek alkalmazásra. A változások vizsgálata két lépcsőben történik.

A kedvezményezett országok körének összevetése

A kedvezményezett országok köre az EU magasabb fejlettségének megfelelően bővül azon országok zömével, melyekkel Magyarország a legnagyobb kedvezményes elbánás elve alapján kereskedik. Ezzel Magyarországnál fejlettebb országok (pl. egyes dél-kelet-ázsiai országok) is bekerülnek a GSP-kedvezményezett körbe, továbbá olyan országok egyes termékei, melyek az eddig Magyarország által irányukban alkalmazott legnagyobb kedvezményes elbánás mellett is – a termelési költségek alacsony tartásával – sikerrel exportáltak Magyarországra (l. Kína). Az EU GSP-rendszerének alkalmazása az importverseny további erősödésével járhat tehát. A magyar GSP-rendszerről való átállás azzal is fog járni, hogy európai országok is preferenciális elbánásban részesülnek majd, mint pl. Moldova vagy Albánia, de ide sorolható az orosz vagy ukrán termékek egy részére kiterjesztett GSP-elbánás is. Az európai országok GSP-rendszerbe való bevonása alapvetően magyar érdeket nem ért, sőt bizonyos esetekben tulajdonképpen egybeesik vele. Itt elsőképpen az Albániához, Boszniához fűződő kapcsolatra gondolok. E két országgal folytatott termékforgalom szinte kizárólag a magyar exportot jelenti, s a forgalom fenntartásához hozzájárulhat az egyenleg kis mértékű kiigazítása.

Két ország esetében fordított a helyzet: Észak-Korea és Szingapúr magyar GSP-kedvezményezett. Az EU-hoz hasonlóan Szingapúr GSP-kedvezményezett státusának felülvizsgálata várható Magyarország részéről is az ország fejlődésének elért szintje miatt, a változás tehát Magyarország érdekeivel egybeesik. Észak-Korea pedig várhatóan középtávon kikerül az EU-ban a diszkriminatív elbánás hatálya alól.

A kedvezményezett termékek körének összevetése

A kedvezményezett termékek köre is szélesebb a közösségi GSP-rendszerben. Magyarország például mezőgazdasági termékek esetében a kedvezményeket a legkevésbé fejlett országok körére korlátozza. Ennek ellenére a kedvezményezett termékkör ilyenkor szűkítése nem ellentétes az agrárprotekcionista Közösség GSP-

¹ Nagy, 1998.

rendszerével, hiszen mérsékelt égövi termékekre az sem terjed ki vagy csak rendkívül szűk kvótákra vonatkozóan. A feldolgozatlan trópusi termékek vámja (kivéve a cukor) a legnagyobb kedvezményes elbánás szerint is nagyon alacsony, esetenként 0%.

Az ipari termékek esetében a GSP megállapításául szolgáló legnagyobb kedvezményes vám alacsonyabb, mint a magyar, ennek megfelelően a GSP is. Az eltérés mértéke összességében nem jelentős, néhány termék esetében azonban az EU GSP-vámjainak alkalmazása kedvezőtlen. Így pl. a kínai gépipari termékek behozatala ugrásszerűen emelkedhet, mivel ezekre kiterjed a közösségi GSP, míg Magyarországra e termékeket egyelőre a legnagyobb kedvezményes elbánás jóval magasabb vámjával terhelhet csak behozni.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az Európai Közösség GSP-rendszere a magyarnál sokkal összetettebb, alapelveikben azonban nem különböznek egymástól: mindkettő a fejlődő országok ipari termelését próbálja meg támogatni az ipari termékek forgalmazása előtt álló kereskedelmi akadályok lebontásával; a mezőgazdasági termékekre nyújtott kedvezmény nagyságrendekkel kisebb, s a legkevésbé fejlett országok csaknem valamennyi terméke vámmentesen exportálható. Míg azonban fejlettségénél fogva az EU jóval több országot és terméket bevon a GSP-rendszerbe: „az EU GSP rendszere a magyar import 20%-át érinti, szemben a magyar GSP-rendszer szerinti 5,2%-kal”¹, valamint a kiemelten fontos relációkban ezeken felül még további kereskedelmi, pénzügyi stb. segítséget nyújt, Magyarország ilyen mértékű fejlesztési támogatást nyújtani nem képes.

Az EU-nak van preferenciális megállapodása az adott országgal, Magyarországnak nincs

Ezen államokkal Magyarország többnyire a legnagyobb kedvezményes elbánás elve alapján kereskedik. Ennek helyébe lép majd az EU vonatkozó preferenciális megállapodása. Ennek hatása egyszerre pozitív és negatív. Kedvező, mert a gyakran hiányzó magyar intézményes kapcsolatokat pótolhatják a Közösség megfelelő megállapodásai, melyek a magyar termékek piacra jutási esélyeit javíthatják. Negatív is, mert a vonatkozó megállapodások által rögzített GSP vagy annál kedvezőbb elbánás a fejlődő országok Magyarországra irányuló exportját segíti, s a fokozódó importversenyt a magyar kis- és középvállalatok jelentős része várhatóan nem állja majd vagy csak komoly nehézségek árán. Ezen kívül sor kerülhet az eddigi piacok átrendeződésére: beszerzési forrásul azon országok szolgálnak majd, melyeknek az EU kedvezményes piacra jutást biztosít.

Mediterrán megállapodások

Ezen országok többnyire a magyar GSP-rendszer kedvezményezettjei. A régi típusú egyezményekben az EU is többnyire egyoldalú kedvezményeket nyújtott, az új típusú Euro-med egyezmények azonban 2010-re szabadkereskedelmet irányoznak elő. A mediterrán országok súlya a magyar külkereskedelemben a rendszerváltás után csökkent mai szintjére. A mediterrán régió közösségi kiemelt ke-

¹ Nagy, 1998, 18. old.

zelése a magyar külkapcsolatokban is felértékeli e relációt. Az Euro-med egyezmények átfogó jellege miatt az egyszerű vámhatásoknál több, összetettebb következménnyel kell számolni e viszonylatban. Mivel a mediterrán megállapodások ezen országok termékei számára nagyon kedvező piacra jutási lehetőséget kínálnak, Magyarországra irányuló exportjuk növekedése várható. A munkaerő-áramlás tekintetében várható még jelentősebb változás, s a régióknak nyújtott pénzügyi támogatás a magyar hozzájárulással is növekszik majd.

ACP-országok

A legnagyobb kedvezményes és a GSP-elbánás helyett az átfogó cottonou-i megállapodás (2001) szabályozza majd a magyar gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat ezen országcsoporttal. Az importban nem jelent változást a legszegényebb országoknak nyújtott teljes vámmentesség. A fejlettebb országok ipari termékei esetén jelentős konkurenciát nem enged meg az EK differenciált kedvezmény-rendszere, a mezőgazdasági termékek pedig általában trópusi termékek, melyek alacsonyabb váma magyar érdeket nem sért. A vámkedvezményeket ezen országok exporttermékeik szűk köre (főként mezőgazdasági termékek) és exportpotenciáljuk gyengesége miatt csak részlegesen tudják kihasználni.

Az exportban az egyezmény elősegítheti Magyarország kapcsolatainak fejlődését ezen országokkal az EU fejlesztési és beruházási programjaiba való bekapcsolódással.

Regionális integrációk

Valamennyi, általam felsorolt regionális integráció esetén a következők figyelhetők meg: Mivel fejlődő országokkal fenntartott kapcsolatról van szó, az EU az egyes országokat bevonja GSP-rendszerébe (az egyetlen kivétel Szingapúr), a régiók közti kooperáció ezen felül és rajta túlmutatva teremt intézményes gazdasági, politikai kapcsolatokat. Magyarország azonban fejlettségi szintjének megfelelően az említett országok nagyobb hányadával szemben a legnagyobb kedvezményes elbánást alkalmazza. A kedvezményezett termékek figyelembe vétele nélkül csak az országok besorolását tekintve is az figyelhető meg, hogy a csatlakozástól alkalmazandó kereskedelmi elbánás még a gazdag arab országokat és fejlett ASEAN-tagokat is preferenciálisan kezeli. Ez pedig Magyarország számára hátrányos változást jelent, az exportorientált dél-kelet-ázsiai országokból származó import bizonyosan növekedni fog.

Az arab államok beszerzési piacaink diverzifikálása szempontjából jelentenek majd várhatóan fontos tényezőt (Adria kőolajvezeték), s az ide irányuló export növelése is lehetséges fokozatosan, állami támogatással. Az EU-nak még nincs kialakult stratégiája ezen államokhoz fűződő kapcsolatainak alakítására, a tagállamok gyakran egymás vetélytársaiként lépnek fel a térségben. A tervezett szabadkereskedelmi megállapodás azonban a kapcsolatok fejlődését mindenképpen elősegíti majd.

Magyarországnak van preferenciális megállapodása az adott országgal, az EU-nak nincs

Az Európai Unió és Horvátország közötti társulási megállapodás aláírása óta ez a csoport kiüresedett. Bár a magyar–jugoszláv szabadkereskedelmi szerződés előkészítése folyamatban van, az EU is preferenciális övezetbe kívánja vonni a dél-európai országokat.¹

Az EU és Magyarország is a legnagyobb kedvezményes (vagy diszkriminatív) elbánás alapján bonyolítja forgalmát az adott harmadik országgal

Tengerentúli OECD-országok

Két csoportra bontva vizsgálom az ezen országokhoz fűződő külgazdasági kapcsolatok átalakulását.

Ausztrália, Egyesült Államok, Japán, Kanada, Új-Zéland

A legfontosabb rövid távú változás ez esetben a magyar export jelentős részére vonatkozó GSP-elbánás elvesztése. A magyar termékek piacra jutásának nehezevése mellett az általános vámszint-csökkenés hatására a partnerek esélyei viszont javulnak a magyar piacon. Pozitívként a csatlakozás hatásaként jelentkező stabilizáció és kiszámíthatóság hozzájárulhat a tőkebefektetések eddigi szintjének fenntartásához, megfelelő körülmények esetén növekedéséhez. Az EU szabadkereskedelmi megállapodás megkötését tervezi az Egyesült Államokkal, mely elősegítheti a magyar export növekedését.

Dél-Korea, Mexikó

Dél-Korea a magyar és a közösségi GSP-rendszerből is kikerült, mindkét fél a legnagyobb kedvezményes elbánást biztosítja a dél-koreai termékek számára. Az Európai Uniónak Mexikóval kötött szabadkereskedelmi megállapodása a magyar érdekekkel nem ellentétes.

Normalizált viszony állami kereskedelmű országokkal

Oroszország és a FÁK²

E helyt elsőként a Független Államok Közösségéhez, s kiemelten Oroszországhoz fűződő kereskedelmi kapcsolatok átalakulásának következményeire térek ki az eddigieknél részletesebben. E reláció ugyanis az EU és Magyarország számára is fontos, ill. kiemelt, valamint a kelet-közép-európai országok csatlakozásával Oroszország számára felértékelődik az egyébként is elsőrendű uniós kapcsolat. Ennek oka, hogy Oroszországnak mindkét relációban folyamatosan mérlegtöbblet keletkezik, az Európai Unió Oroszország legfontosabb technológia-exportőre, és stratégiai partnere a külpolitikában és -gazdaságban. Oroszország közvetlenül is

¹ A cikk leadása után, 2002 márciusában a megállapodást ratifikálták. (Szerk.)

² Ludvig, 2000.

érdekelt a bővítési folyamat sikerében (stabilizálódó régió a határai mentén), de abban is, hogy ne képződjön új „vasfüggöny” határai mentén.

A legfontosabb FÁK-partnerek az EU és Magyarország esetén is ugyanazok: Oroszország és Ukrajna, majd Belorusszia és Kazahsztán. A két legfontosabb partnerhez fűződő kapcsolatok alakítására az uniós tagországok közös stratégiát dolgoztak ki, amely Magyarország esetében is hasznosnak bizonyulhat majd. Jelentős változást hoz a fontosabb kereskedelmi partnerek esetében, hogy Magyarország a legnagyobb kedvezményes elbánás elve alapján bonyolítja forgalmát ezen országokkal, míg a Közösség exporttermékeik egy részére kiterjeszti a GSP-rendszer hatályát.

A magyar import szerkezete az uniósnál egyoldalúbb (energiahordozók, nyersanyagok: több mint 70%, az EU esetében 35-50%), az energiahordozók behozatalának megkönnyítése pedig egyaránt magyar és uniós érdek, ezért az Európai Energia Charta Egyezményhez mindkét fél csatlakozott. Így a GSP bevezetése önmagában nem okoz leküzdhetetlen versenyhátrányt a magyar iparnak. Egyes termékek esetében azonban a (legnagyobb kedvezményes vagy GSP-) vámszint változása olyan nagyságrendű, hogy jelentős kihívást jelent. Így pl. a nyers alumínium (magyar MFN: 0%, EU: 6%), az ásványi tüzelőanyag, s a fűtőelem importvámja nehezíti majd jelentősen a behozatalt. A vámszint csökkenése, ill. növekedése (a volumenhordozó importtermékek közül 8 termék esetén vámcsökkenés, ugyancsak 8 terméknél pedig vámnövekedés) okozta hátrányok kiküszöbölésére Magyarország derogációs igényeket terjesztett be a csatlakozási tárgyalásokon. A legérzékenyebb termékek esetében pedig az EU maga is védi piacát az Oroszországgal kötött partnerségi és együttműködési megállapodáshoz (1994) kapcsolt, a textil- és acéltermékekről, valamint a hasadóanyagokról szóló jegyzőkönyvek, s a dömpingeljárások gyakori alkalmazása segítségével.

Várható az importban az alkatrészek arányának csökkenése. A Páneurópai Kumulációs Övezet Oroszország számára kedvezőtlen hatásai az átmeneti intézkedések határidejének lejárta, tehát lehet, hogy csak a csatlakozás után jelentkeznek: ennek hatására az uniós piacokra exportálandó késztermékekbe beépítendő orosz alkatrészek, részegységek továbbra is vámkötelesek, míg az övezetbe tartozó államokból származóak nem.

Leginkább Oroszországból származó importunkra lehet hatással az utóbbi hónapokban sajtótermékekben gyakran emlegetett „diverzifikációs kényszer” az energiahordozó-ellátásban. Az EU-ajánlás azonban számszerűsített elvárást nem tartalmaz. A magyar érdekeknek megfelelően van tehát mód eljárni: jelenleg az orosz szállítások a legolcsóbbak, de az egyoldalú függés felszámolása mindenképpen szükséges, melynek infrastrukturális alapjai, az Adria-kőolajvezeték és a Győr-Baumgarten földgázvezeték adottak. Az atomreaktorok fűtőelemeire vonatkozóan az EU egy-egy szállító ország maximum 25%-os részesedését írja elő. A Paksi Atomerőmű orosz típusú reaktoraiba szükséges fűtőelemek nyugati beszerzése azonban technikai akadályok miatt nem kivitelezhető (szovjet típusú reaktor, szállítási mód).

Az export termékstruktúrájában hangsúlyváltásokra van mód, ui. az EU-székhelyű multinacionális vállalatok érdeklődése az orosz piac iránt jóval nagyobb, mint magyarországi leányvállalataiké. Így a hagyományos magyar vállalati kör exportcikkei (gyógyszer, autóbusz, mezőgazdasági termékek) mellett ezek a

leányvállalatok a számítástechnika, híradástechnika, személygépkocsi szektor termékeivel egészíthetik ki az eddigi termékkört. A magyar mezőgazdasági termelők azon része számára, mely az EU-s termelők közvetlen versenyében helyt állni nehezen tud, „menekülési útvonalat” biztosíthat az orosz piac. A magyar mezőgazdaság versenyképességének javulása, az exporthitelezés szélesebb körben való elterjedése esetén az agrárexport bővülésére van esély. Az EU-tenderekbe, segélyakciókba való bekapcsolódás hozzájárulhat a piaci jelenlét erősítéséhez.

Az EU számára Oroszország elsősorban biztonságpolitikai partner. Erre rámutat az EU Oroszország-stratégiája, mely lényegében a partnerségi és együttműködési megállapodás elveit deklarálja újfent. Magyarország EU-csatlakozásától a kétoldalú kapcsolatokat ez a megállapodás fogja majd szabályozni, melynek hatására Oroszország kül- és biztonságpolitikailag várhatóan ismét felértékelődik Magyarország számára, valamint a gazdasági kapcsolatok fejlődésének is várhatóan lökést ad, hogy a magyar–orosz bilaterális megállapodásban foglaltakhoz képest a kereskedelem liberalizációjának foka magasabb. Véleményem szerint a magyar–orosz külgazdasági kapcsolatok fejlesztése érdekében az egyszerű áruforgalmon túl elsősorban a tőkekapcsolatok erősítése szükséges. A lengyel példát követve kis tőkéjű vegyesvállalatok alapításával, állandó képviselők jelenlétével a magyar exportőrök (kis- és középvállalatok is) megvethetik a lábukat az orosz piacon, ami a külkereskedelmi mérleg hatalmas hiányának mérséklését elősegíthetné. A kezdeti lépéseket a csatlakozás előtt meg kell tenni, hiszen a tőkeerős nyugat-európai vállalatokhoz képest a magyar vállalatok előnye a piac- és nyelvismeretben (s a földrajzi távolságban) van, ez az előny azonban nagyon gyorsan lemorzsolódik. Kétségtelen, hogy a schengeni határok kitolódása megnehezíti majd a személyes és gazdasági kapcsolatokat, ez azonban az orosz piacon megjelenő nyugat-európai vállalatok példája alapján nem elháríthatatlan akadály. Segítséget jelent e folyamatban a TACIS (Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States) program, mely lehetőséget teremt határmenti együttműködési projektek megvalósítására is.

Kína¹

Alapvetően Magyarország és az Európai Közösség is a legnagyobb kedvezményes elbánás alapján kereskedik Kínával. Hasonlóságot jelent továbbá, hogy Kína mindkét relációban hatalmas többletet halmozott fel, s ez a tendencia folytatódni látszik. Alapvető eltérés mutatkozik azonban Magyarország és az Európai Unió Kínához fűződő kapcsolataiban olyan téren, hogy az EU Kínát a XXI. század új szuperhatalmaként kezeli, Magyarország azonban nem. Mire gondolok itt és miért van ennek jelentősége dolgozatom mondanivalója szempontjából?

Az Európai Unió stratégiát dolgozott ki a Kínához fűződő viszony alakítására vonatkozóan, bevonja az ASEM-dialógusba, csúcstalálkozókat szervez, melyeken politikai, biztonságpolitikai, gazdasági stb. kérdések kerülnek napirendre, mindvégig szorgalmazta Kína WTO-tagságát (persze saját érdekében is), jelentős tőkét ruház be évről évre stb. Magyarország ezzel szemben nem alakított ki stratégiát (vagy legalábbis nem tette azt közzé, s nem is mutatkoznak összehangoltságra, tudatosságra utaló jelek), a legfelsőbb szintű egyeztetések lehetőségét pedig el-

¹ Majoros-Kovács, 2001.

utasítja (pl. ORBÁN VIKTOR kétszer utasította el a kínai meghívást). Ennek jelentősége azért óriási, mert a kínai piac a világ legfontosabb piaca lesz, mert a magyar külkereskedelmi mérleg passzívuma hatalmas, s ez csak növekedni fog a csatlakozás után. Az EU ui. egyes kínai termékeket GSP-kedvezményben részesít (hiszen Kína fejlődő országgként tart igényt ezekre), valamint a Magyarországra érkező kínai termékek zömmel ipari termékek, s ezek legnagyobb kedvezményes vámjá is alacsonyabb az EU-ban. Kína WTO-tagságának feltételül vállalta, hogy a külföldi termékek piacra jutási esélyeit javítja (vámtarifák csökkentése, kvóták és indokolatlan technikai akadályok eltörlése, ill. a külkereskedelmi monopóliumok megszüntetése), de ez a magyar termékek piacra jutását nem fogja érdemben segíteni, amennyiben versenyképességük nem javul, ismertségük nem növekszik.

Összefoglalóan a következők szűrhetők le a Magyarország és az EU kínai kapcsolatának összevetéséből: a kínai piacon egyre élesedő versenyben csak hosszú távú szemlélettel lehet talpon maradni. Ezért Magyarország számára az Európai Unió által kialakított stratégia hasznosnak bizonyulhat kínai kapcsolatai fejlesztéséhez. Csupán erre alapozni azonban kevésnek bizonyulhat, az alapokat pedig egyébként is önállóan lenne hasznos megteremtteni. A kínai piacon sikerrel csak megfelelő tőkeerővel, kapcsolatokkal, helyismerettel lehet fellépni, de ezek birtokában a magyar közép- és nagyvállalatoknak van esélyük beszállítóként vagy exportőrként is megvetni lábukat Kínában. Véleményem szerint érdemes erőfeszítéseket tenni azért, hogy Magyarország a középtávon megjelenő kínai befektetések regionális központjának szerepet tölthesse be Kelet-Közép-Európában⁴.

Diszkriminatív kapcsolatok

A csatlakozási tárgyalások előrehaladásával párhuzamosan Magyarország számos területen hangolja össze politikáját az Európai Unióéval. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy 1998 óta Magyarország csatlakozik az EU által alkalmazott ENSZ-szankciókhoz. Így a diszkriminatív elbánás csak az állami kereskedelmű országokkal fenntartott kapcsolatokban hoz majd változást. Magyarország ui. az ismert történelmi okoknál fogva ilyen alapon diszkriminatív elbánást nem alkalmaz (csupán mennyiségi korlátozást vezet be, amennyiben az állami támogatás jelentős versenyelőnyhöz juttatja pl. az orosz exportőröket a magyar gyártókhoz képest). Ezen országcsoporthoz azonban folyamatosan kiürül, az EU várhatóan a legnagyobb kedvezményes elbánás alapján fog kereskedni a csoportban maradt utolsó országgal, Észak-Koreával.

A továbbiakban két, a harmadik országokhoz fűző kereskedelmi kapcsolatok alakulása szempontjából fontos területre fogok kitérni. Természetesen számos tényező játszik még fontos szerepet e kérdésben, de a tanulmány koncepciójának megfelelően ezt a két kérdéskört is csupán röviden, az alapkérdés szempontjából vizsgálom.

⁴ Ebben a részben felhasználtam Fazakas Orsolya TDK-dolgozatának szóbeli prezentációját is, melyre 2001. november 21-én került sor a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Karán.

A WTO-MEGÁLLAPODÁS¹

Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatására Magyarország nemcsak önnön jogán, hanem mint az Európai Közösség tagországa is a WTO tagja lesz. Magyarország képviselőt a Világkereskedelmi Szervezetben az Európai Unió (ill. annak Bizottsága) fogja ellátni, várhatóan már a 2001-ben kezdődött dohai forduló végén is. Az európai uniós tagságra készülve Magyarország a Világkereskedelmi Szervezetben is összehangolja lépéseit az EU-éval, ezért vált ki a Cairns-i csoportból is. Magyarországnak csatlakoznia kell azokhoz a plurilaterális megállapodásokhoz, melyeknek az EU, ill. tagországai aláírói (kormánybeszerzési megállapodás, információtechnológiai termékek kereskedelméről szóló deklaráció, polgári repülőgépek kereskedelme; a textilegylezmény 2005-ben lejár, tehát érdelemleges hatást várhatóan már nem gyakorol a magyar csatlakozással összefüggő kérdésekre) és a magyar WTO-egylezmény (GATT, GATS, TRIPS-vállalások) helyett az EU vonatkozó megállapodása lesz érvényben. A WTO-tagokat a korábbi magyar vállalások megszűnő elemeiért kompenzálni kell.

A következő változások várhatók tehát:

A vámok terén a WTO szempontjából csak a legnagyobb kedvezményes vámok változása vizsgálendő (az EU azt mindössze azon nem fejlődő országokkal szemben alkalmazza, melyekkel preferenciális megállapodása nincs, vagyis az USA, Kanada, Japán, Ausztrália, Új-Zéland; Magyarország azonban sokkal több országgal szemben). A csatlakozástól az EK Kombinált Nomenklatúrája lesz alkalmazandó magyar nemzeti alszámok nélkül. Az EU vámtarifa átvétele az ipari vámátlag 7%-ról (a forgalommal súlyozottan 4%) 4%-ra (a forgalommal súlyozottan 2,5%) csökkenésével jár (rendre 2001-es vámtarifával számolva). Kompenzációs igényel az esetben kell számolni, ha az adott termék vámja mégis magasabb lesz, így pl. Indonézia, de 2001 novemberétől a 6404 11 00 vámtarifaszámú sportcipők esetén Kína is igényt tarthat erre, melynél a magyar MFN-vám 8,9%, az EU-ban pedig 17%. (A Kopint-Datorg számításai szerint 2001-ben mintegy 5600, zömmel ipari termék MFN-vámja alacsonyabb az EU-ban, mintegy 1600, mezőgazdasági, textil- és alapanyag, műanyagtermék vámja magasabb a magyar legnagyobb kedvezményes vámnál.) Amennyiben a magyar csatlakozásig Oroszország és Ukrajna is WTO-tag lesz, a kompenzációs igények tovább bővülnek. A kompenzációs tárgyalásokat nem Magyarországnak kell lefolytatnia, hanem az Európai Uniónak, csupán meg kell kezdeni a tárgyalásokat a csatlakozás előtt. Ez azt jelenti, hogy az ellentételezés is a Közösség feladata.

A mezőgazdasági termékek esetén a vámok mellett a vámkontingensek, a belső (állami) támogatások és az exporttámogatások ügye is terítékre kerül. A változások egy jelentős része a nem WTO-tagországokkal bonyolított forgalomban jelentkezik majd, ami a kompenzációs igények csökkenéséhez vezet. Az EK mezőgazdasági vámjai azonban általában magasabbak a magyarnál, továbbá a belső és az exporttámogatások terén is jóval alacsonyabbak a magyar vállalások (szűk a támogatható termékkör, az exporttámogatási vállalások kiszámításakor nem vették figyelembe a KGST-n belüli támogatást, s a támogatási összeg forintban való kifejezése

¹ Meisel, 1999.

miatt az összeg az inflációval csökken). A magyar mezőgazdaság védelmének kiterjesztése az EFTA-bővítéshez hasonlóan az uniós és a nemzeti vállalatok egyesítésével történik majd. A változások, ill. azoknak a harmadik országokra gyakorolt hatásának vizsgálata azonban csak a közös mezőgazdasági politika reformjának ismeretében lenne lehetséges (pl. a belső támogatások érzékeny kérdése).¹

A vámszint változásának kedvezőtlen hatásait két eszközzel lehet kivédeni: derogációs igény benyújtásával (ami azonban valóban csak néhány, nemzetgazdasági szempontból fontos termék esetén lehetséges, s csak korlátozott ideig alkalmazható) valamint a piacvédelmi eszközök hatékonyabb alkalmazásával. Azért az alkalmazás szón van a hangsúly, mert a piacvédelem szabályai tekintetében a magyar vámjog harmonizáltnak tekinthető az EU-éval, ám az alkalmazás hatékonysága még sok kívánnivalót hagy maga után. Magyarország leginkább a mennyiségi korlátozásokat alkalmazza, az EU által leggyakrabban alkalmazott dömpingeljárások lefolytatása nem jellemző.

VÁMSZABAD TERÜLETEK

Körülbelül 120 termelési célú vámszabad terület működik Magyarországon. 2000-ben dollárértéken számolva kivitelünk 44,7%-a származott az ipari vámszabad területekről, s importunk 31,3%-a irányult ide.² A magyar külkereskedelmi forgalom dinamizálása főként a gépek és szállítóeszközök szállításainak erőteljes bővülésének köszönhető, és a teljes magyar gépexport mintegy 70%-a származik az ipari vámszabad területekről. Ez a nagyságrend megítélésem szerint szükségessé teszi, hogy érintsem az uniós csatlakozás vámszabad területekre gyakorolt hatását.

Az Európai Unióban alkalmazott (a Vámkódex 166-181.§-ai és ezek végrehajtási utasításainak 799-840.§-ai) és a magyar törvények és rendeletek (a vámszabad terület létesítéséről és működési feltételeiről szóló 62/1982/PM-KkM számú rendelet, majd az 1993-tól bevezetett szigorítások és az 1995. évi C. törvény és a 45/1996. (III. 25.) kormányrendelet) összevetése arra vezet, hogy „egyedül a termelőeszközök vámmentes beszállításának lehetőségében tér el lényegileg az uniós és a magyar vámszabad területi szabályozás. A többi eltérés részben látszólagos (a magyar vámszabad terület kategóriájának az EU-ban a vámszabad raktár felel meg), részben pedig a magyar szabályozás a szigorúbb. Így az EU értékelésétől eltérően a hazai szabályozás minden tekintetben biztosítja a vámszabad területi tevékenység szigorú nyilvántartását és ellenőrzését.”³

Megfigyelhető továbbá, hogy a vámszabad területek más céllal jöttek létre az EU-ban és Magyarországon: az EU-ban a raktározási-elosztóközpont jelleg dominál, míg Magyarországon a termelői célú vámszabad terület a leggyakoribb, hisz a külföldi működő tőke beáramlásának bátorítása volt a cél a liberális szabályozással. Ez a helyzet lassan változik, mind több külföldi vállalat helyezi át székhelyét

¹ Glattfelder, 1996.

² www.gm.hu/kereskedelem.

³ Antalóczy, 1999, 63. old.

vámbelföldi területre, s természetesen mindvégig voltak jelen magyar tulajdonú vállalatok is a vámszabad területeken.

Az Európai Unió vonatkozó szabályozásának átvétele tehát a következő változásokat fogja jelenteni:

- a jelenleg működő vámszabad területek engedélyeztetésének szükségessége;
- az eddig vámmentesen importált termelőeszközök után utólag meg kell fizetni a vámot és az ÁFA-t, ezért ezek csatlakozás előtti belföldiesítése szükséges.

Az Európai Unióban eddig kialakult gyakorlat szerint az EU-n kívüli importból EU-n kívüli exportra termelő vámszabad területi vállalatok működésének engedélyezése akadálytalan. Minden más esetben nehézségekbe ütközik az engedélyeztetés, mert valamennyi tagország egyetértése szükséges hozzá, s erre csak akkor van mód, ha a vámszabad területi működés nem sérti a tagországok termelőinek érdekeit.

Magyarország a csatlakozási tárgyalások során jelezte derogációs igényét a vámszabad területek működésére kiadott magyarországi engedélyek érvényességének átmeneti fenntartására. A vámszabad területek szerepe azonban középtávon mindenképpen az uniós mintához fog igazodni, a magyar elnevezés szerint az ipari célú vámszabad területek helyett a raktározásiak kerülnek előtérbe. Mivel a vámszabad területen működő vállalatok importja túlnyomórészt iparcikkekből áll (alkatrészek, gépek, gépi berendezések, valamint nyersanyagok, energiahordozók), a közösségi vámtarifa átvétele hatására csökkenő átlagos vámszint a vámszabad területek jelentőségét önmagában is csökkenti. Az írországi Shannonhoz hasonló vámszabad területek szükségessége mindazonáltal nem kérdéses, s a magyar gazdaság fejlődéséhez, az adott régió felzárkózásához jelentős segítséget nyújtó vámszabad terület engedélyezése az EU-ban is keresztülvihető.

Az exportvolumen és a külföldi tőkevonzó képesség fenntartására azonban a jelenlegi közvetlen támogatások helyett más eszközöket kell majd igénybe venni. A közvetett, nem a termelést támogató állami támogatások (oktatás, kutatás, a munkaerő mobilitási feltételeinek javítása, a piacra jutás általános feltételeinek javítása a kereskedelmi diplomácia eszközeivel stb.), a munkaerőpiac igényeit szem előtt tartó, rugalmas oktatási rendszer, a strukturális alapok és a helyi támogatások összehangolt alkalmazása, vállalkozásbarát gazdaságpolitikai környezet (jogszabályok, fogadókészség, stabilitás biztosítása) kialakításával, a beszállító vállalatok segítségével, s nem utolsósorban a politikai stabilitás biztosításával az évente hazánkba érkező külföldi befektetések nagyságrendje a csatlakozás rövid távon kedvezőtlen hatásai (az uniós adó- és versenyjogszabályok), valamint az állami támogatásokra vonatkozó szabályok átvételével szűkül a kormány mozgásteret a kedvezmények nyújtásában, a vámvisszatérítés gyakorlatának megszűnése, a vámszabad területek szigorúbb szabályozása, a hazai bérszínvonalnak az unióhoz való lassú felzárkózása) ellenére is fenntartható. E lépések hozzájárulhatnak a külföldi tulajdonú vállalatok magyarországi integrációjához, és a magyar kis- és középvállalkozások számára is kedvezőek.

ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarország kereskedelmi gyakorlatában az EU-hoz hasonlóan a WTO-előírásokat veszi alapul, s a vámok, a piacvédelem egyéb eszközei, a preferenciális megállapodások tartalma, szabályrendszere alapján a harmadik országokhoz fűződő viszonyának alakításában is messzemenő harmonizációra törekszik már a csatlakozás előtt. Magyarország és az EU külkereskedelmi kapcsolatrendszerének bemutatásából kitűnik, hogy hazánknak nincs olyan országgal szabadkereskedelmi szerződése, mellyel az EU-nak ne lenne, vagyis a magyar szabadkereskedelmi szerződések helyébe a Közösség megfelelő megállapodásai lépnek, így „a szabadkereskedelem nem vész el, csak átalakul”.

A nem szabadkereskedelmi partnerekkel fenntartott kapcsolat alakításakor vonzó példa lehet az EU tudatosabb, diverzifikáltabb megközelítése, ami a gazdaságdiplomácia fokozottabb erőfeszítéseire és az ITDH keretében működő kereskedelmi szolgálatok tevékenységének földrajzi kiterjesztésére ösztönöz a csatlakozás előtt is. Az Európai Unió magasabb fejlettsége miatt kiterjedt preferenciális rendszerének átvétele a magyar érdekekkel ellentétes következményekkel is jár, ezek valamelyes csökkentésére azonban derogációs kérelmekkel és a piacvédelmi eljárások hatékonyabb alkalmazásával kínálkozik lehetőség.

A csatlakozás után óhatatlanul bekövetkező újabb, kis mértékű liberalizáció várhatóan az EU részarányának ismételt kis mértékű növekedése várható a magyar kül- (ill. e relációban már bel-) kereskedelemben. Ennek ellenére hagyományos partnereinkhez fűződő kapcsolatainknak nem kell feltétlen megszakadniuk, mutatja ezt a dél-európai országok gyakorlata, s az is figyelemre méltó még az ő példájukból, hogy bár a gazdaságpolitika mozgástere valamivel szűkebb lesz, felelőssége nem csökken. Sőt! A szűkebb mozgástérben kell éppenséggel a diplomácia eszközeivel fokozottan élni, a strukturális és kohéziós alapokból rendelkezésre álló fejlesztési forrásokat a gazdaság strukturális átalakítására fordítani az integrálódás sikere – s ezzel a külgazdasági versenyképesség – érdekében. Ezen erőfeszítések sikeréhez jelentősen hozzájárulhat, hogy Magyarország haszonélvezője lesz a közösség nagyobb alkuerejének, amivel piacra jutási lehetőségeit stb. javíthatja, s hogy tagként a közös kereskedelempolitika alakításában is részt vehet. A csatlakozás pszichológiai hatásainak köszönhetően és megfelelő állami és helyi közvetett támogatások alkalmazásával Magyarország továbbra is a külföldi tőke vonzó célpontja maradhat, mely a harmadik országokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolatok fejlődéséhez jelentősen hozzájárul. Ezt a folyamatot a növekvő magyar tőkeexport segíti.

FORRÁSOK

- ANTALÓCZY KATALIN: Vámszabad területek és Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozásának hatásai. Európai Tükör 64., Budapest 1999.
- BALÁS PÉTER: Jogharmonizáció és kereskedelempolitika in: Gazdasági szektorok és jogharmonizáció – Osiris, Budapest 2000
- BALÁZS PÉTER: Az Európai Unió külkapcsolatai és Magyarország. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1996.
- CSABA LÁSZLÓ: Az Unió keleti politikája és a bővítés. Európai Szemle, 2001. I. sz.

- DEÁK ANDRÁS: Az Európai Unió külkapcsolatai és Oroszország. Külpolitika, 1998. ős.
- HAMAR JUDIT: Magyarország külkereskedelmének jellemzői és az EU-csatlakozás várható hatásai. Külgazdaság XLIV. évf. 2000. június p. 20-49.
- HAMAR JUDIT: A multinacionális vállalatok Magyarországon és az EU-hoz való csatlakozás várható hatásai. KOPINT-DATORG Rt., Budapest 2000.
- A kelet-európai (egykori szovjet) piacok perspektívái Magyarország külgazdasági stratégiájának tükrében. Szerk.: Szamuely László, KOPINT-DATORG Rt. Budapest, 1998. október.
- LOSONCZ MIKLÓS: Az EU-csatlakozás várható hatása a külföldi működőtőke-importra Magyarországon. Európai Tükör 2001. I. szám p. 66-83.
- LUDVIG ZSUZSA: Oroszország Európában – kapcsolatok a jelenlegi és a bővülő Európai Unióval. Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 2000. augusztus.
- Magyarország, az ASEAN és az EU hármas kapcsolatrendszere. Kihívások, 1998. december.
- Magyarország külgazdasága 1999. Gazdasági Minisztérium, Budapest 2000.
- MAJOROS PÁL: Magyarország a világkereskedelemben. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest 1999.
- MAJOROS PÁL, KOVÁCS RÉKA: Az EU és Kína kapcsolatai az ezredfordulón (EU Working Papers, 2001/1).
- MARINOVICH ENDRE: Gazdaságdiplomácia in: Szakdiplomáciai tanulmányok, BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Budapest 2000.
- MEISEL SÁNDOR: Kereskedelempolitikai mozgástér korlátokkal. Európai Tükör, 1996. I. évf. 1. szám.
- MEISEL SÁNDOR: Magyarország EU-csatlakozásának WTO-összefüggései. Európai Tükör 64., Budapest 1999.
- MÉSZÁROS KLÁRA: Az EU és Kína. Európai Tükör, 1998. III. évfolyam 3. szám.
- NAGY ÁGNES: A fejlődő országoknak nyújtott vámkedvezmények hatása és összehasonlításuk az EU által alkalmazott GSP rendszerrel. KOPINT-DATORG Belgazdasági Kutató Főosztály, Budapest, 1998.
- N. RÓZSA ERZSÉBET, PÓTI LÁSZLÓ: Európa régi-új régiója: A Mediterráneum. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest 1999.
- NAGY ANDRÁS: A dél-európai országok európai integrációja és annak tanulságai II. Közgazdasági Szemle 1999. március.
- PALÁNKAI TIBOR: Az európai integráció gazdaságtana. Aula Kiadó, Budapest, 1998.
- RÉTHI SÁNDOR: A magyar–oroszló külkereskedelem az 1998. augusztusi orosz válság előtt és után. Külgazdaság 2000. december, p. 11-29.
- RÉTI TAMÁS: A CEFTA-kereskedelem fejlődése: Lehetőségek és korlátok. Külgazdaság, 1997/4. szám, p. 23-43.
- Transzatlanti versengés – Az Európai Unió és az Egyesült Államok kapcsolatai. Cégvezetés, 1998. július, p. 108-112.
- Accord de partenariat entre les membres du groupe des États d'Afrique, des Caraïbes et du Pacifique et la Communauté Européenne ainsi que les États membres – www.europa.eu.int/comm/index/external_relations/development 2001. október 14. 17:25
- Rußland und die Europäische Union: Perspektiven der Partnerschaft – Berichte des BIOst 1996.
- Internetforrások: www.europa.eu.int, www.gm.hu, www.mfa.gov.hu